

К.В. Гутнік

кандидат юридичних наук

(Кримський економічний інститут
Київського національного економічного
університету ім. Вадима Гетьмана»)

УДК 343.98

ПОДОЛАННЯ ПРОТИДІЇ, ЯКА ЧИНИТЬСЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ДОПИТУ

Розглянуто тезу про те, що для подолання протидії, яка чиниться при проведенні такої слідчої дії, як допит, слідчому необхідно ретельно підходити до підготовчого етапу, при необхідності одержати знання зі спеціальних питань, вивчити особистість допитуваного, скласти план допиту, обрати час і місце його проведення, визначити техніко-криміналістичні засоби тощо. З метою подолання протидії розслідуванню з боку допитуваної особи необхідно використовувати тактичні прийоми подолання бар'єрів контрсугестії.

Ключові слова: допит, протидія, подолання протидії, слідчий, фіксація, уникнення, нерозуміння, авторитет.

Рассмотрен тезис о том, что для преодоления противодействия, которое совершается при проведении следственного действия – допросе, следователю необходимо тщательно подходить к подготовительному этапу, при необходимости получить знание по специальным вопросам, изучить личность допрашиваемого, составить план допроса, выбрать время и место его проведения, определить технико-криминалистические средства и т.д. Во избежание противодействия расследованию допрашиваемого лица необходимо использовать тактические приемы преодоления барьеров контрсугестии.

Ключевые слова: допрос, противодействие, преодоление противодействия, следователь, фиксация, избежание, непонимание, авторитет.

For overcoming of counteraction which is done during the leadthrough of investigation action – drunk up, it is necessary carefully to go investigators near the preparatory stage, if necessary to get knowledge on special questions; to learn personality interrogated; to work out a plan of interrogation; to choose time and place of his leadthrough, define tekhniko-kriminalistichni facilities and others like that. With the purpose of overcoming of counteraction investigation of the interrogated person it is necessary to use the tactical receptions of overcoming of barriers of kontrsuggestii.

Keywords: interrogation, counteraction, overcoming of counteraction, investigator, fixing, avoidance, ununderstanding, authority.

Постановка проблеми. Найпоширенішою слідчою дією в будь-якому розслідуванні є допит, у процесі якого орган слідства або суд отримують інформацію щодо відомих допитуваному фактів, що мають значення для встановлення істини у справі. Особливість отримання такої інформації полягає в тому, що її джерелом є людина й отримання інформації пов'язане з низкою процесуальних, психологічних, етичних та тактичних вимог [1, с. 217]. Процесуальний порядок допиту регламентується статтями 107, 143-146, 166-171, 201, 300, 303, 304, 308, 311 КПК України.

Аналіз публікацій, а яких започатковано розв'язання даної

проблеми. Проблемам тактики допиту у криміналістичних дослідженнях приділялась значна увага в роботах О.Я. Баєва, В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, І.Є. Биховського, О.М. Васильєва, В.К. Весельського, А.Ф. Волобуєва, Г.Г. Доспулова, В.А. Журавля, Г.А. Зоріна, В.Ю. Шепітька, М.П. Яблокова та інших науковців [2-11].

Мета. Останнім часом особи, які допитуються, часто протидіють слідчим (дізнавачам), відмовляючись від дачі показань, вводячи правоохоронців в оману, ухиляючись від явки тощо. У зв'язку з цим ми спробували з'ясувати та розглянути організаційно-тактичні особливості проведення допиту в умовах протидії розслідуванню та можливі шляхи подолання протидії, навіть незважаючи на достатню розробленість проблем тактики допиту.

Виклад основного матеріалу. Високий ступінь тактичного протистояння у зв'язку з правовою обізнаністю осіб (доступна правова допомога, ознайомлення з правами з допомогою Інтернету, продаж текстів законів за невеликими цінами), а також рідкими випадками притягнення до кримінальної відповідальності за завідомо неправдиве показання чи за відмову від давання показань вимагає від слідчого ґрунтовної підготовки і планування допиту.

Протидія розслідуванню злочину при проведенні допиту з боку зацікавлених осіб (допитуваного та інших) може полягати в таких діях: відмова вступати у спілкування зі слідчим взагалі; відмова вступати у спілкування зі слідчим тільки щодо обставин, які цікавлять слідство; дача неправдивих показань; неповідомлення слідчому певної інформації; відмова від послуг захисника у випадках, коли присутність останнього передбачена законом; схилення свідків до дачі неправдивих показань (за допомогою шантажу, погроз та інших форм впливу); погрози на адресу осіб, які звинувачують на очних ставках; спроби нанесення собі поранень; спроби чинення фізичного тиску на осіб, що здійснюють допит або допомагають в його проведенні, тощо.

Велику значимість для успішного проведення допиту, як нам бачиться, має етап підготовки до нього як необхідна умова одержання повних та достовірних показань, у процесі якого слідчий здійснює комплекс організаційних і тактичних заходів [12, с. 446]. На підготовчому етапі необхідно ретельно вивчити матеріали справи і визначити коло обставин, за якими слід одержати інформацію, включивши питання, пов'язані з протидією розслідуванню. Слідчий повинен продумати лінію поведінки, варіанти своїх дій, припустити, які перешкоди може створити йому допитуваний і, враховуючи це, підготувати відповідні рішення. Конкретизуючи коло обставин, що підлягають з'ясуванню, у разі необхідності слідчому необхідно одержати знання зі спеціальних питань; вивчити особистість допитуваного; скласти план допиту; вибрати час і місце його проведення, визначити техніко-криміналістичні засоби тощо.

Вивчення особистості допитуваного і перед допитом, й у його ході є доцільним, оскільки допитуваний безпосередньо є джерелом необхід-

ної інформації. Саме з цього виникла вимога індивідуального підходу в допиті до кожного, але особливо до того, хто протидіє розслідуванню. Необхідно співвідносити певні властивості особистості, окремі її риси і характеристики з особливостями впливу на неї [13, с. 137]. Для успішного спілкування з особами, що чинять протидію слідчому, насамперед необхідно вивчити їх біологічні, інтелектуальні і вольові якості, емоційний стан. Особливу увагу при підготовці до допиту в аналізованих умовах, на нашу думку, слід приділити соціальному статусу допитуваної особи, її посаді, національності і віросповіданню.

Слід зазначити, що допит, як й інші слідчі дії, є процесом інформаційної взаємодії, що здійснюється на вербальному і невербальному рівнях [14, с. 67, 148, 257]. Вивчення особистості допитуваної особи має здійснюватися не тільки при підготовці до проведення слідчої дії, але й безпосередньо під час її проведення, коли особа вступає в безпосередній контакт зі слідчим. На цій стадії вивчення особистості допитуваного здійснюється за допомогою спостереження за його виглядом, поведінкою, вербальними та невербальними реакціями.

Різні за силою установки на протидію слідству мають прояв у різних за змістом формах поведінки суб'єкта. Тому від слідчого потрібно вміле оперування різними прийомами, спрямованими на подолання протидії. Вони полягають у здійсненні емоційно-вольового або інтелектуального дозволеного законом впливу на осіб, які мають відношення до розслідуваної події, з метою подолання їх протиправних прагнень та одержання від них правдивої інформації [15]. На підставі узагальнення слідчої практики А.Ф. Волобуєв виділяє такі прийоми психологічного впливу, що використовуються слідчим при допиті: влучне формулювання та відбір запитань (із визначенням їх спрямованості, послідовності тощо); емоційна забарвленість запитань і допиту в цілому; пояснення окремих положень кримінального та кримінально-процесуального закону [16, с. 6].

Відомо, що в ситуаціях протидії розслідуванню зацікавлені особи виявляють підвищену психологічну активність, яка має двояку природу. З одного боку, вони прагнуть здійснити свій вплив на слідчого, а з іншого – використовують різні способи захисту від впливу мовлення і невербальної інформації слідчого. У допитуваної особи внаслідок психологічного впливу на неї в переважній більшості випадків виникає зустрічна захисна психологічна активність – контрсугестія (від лат. *suggestio* – навіювання, натяк – схований інформаційний вплив на будь-яку інформаційну систему людини [17, с. 363]). Вона має прояв в таких видах: «уникнення», «нерозуміння» і «авторитет». Захищаючись від джерела інформації, людина використовує уникнення й авторитет, захищаючись же від самого повідомлення – нерозуміння [13, с. 156].

Уникнення – найбільш радикальний спосіб контрсугестії, змістом якого є уникнення контакту зі слідчим, оскільки небезпека такого контакту для нього є очевидною. У випадку ж контактної взаємодії особа

свідомо або неусвідомлено додає всіх зусиль, щоб не сприймати інформацію слідчого, адже кращий спосіб захиститися від вербального впливу – не слухати.

Механізм способу контрсугестії «авторитет» полягає в тому, що допитуваний, що чинить протидію, відмовляючи слідчому в авторитеті, відмовляє йому й у довірі. Тому він «не розуміє», що говорить йому слідчий. Недовіра обумовлюється переданням інформації саме слідчим і не залежить від самої інформації.

Нерозуміння полягає в тому, що в умовах протидії розслідуванню у значимих для себе ситуаціях допитуваний відчуває потребу в додатковій інформації. Тому він змушений сприймати певну інформацію від слідчого і спиратися на неї. За допомогою нерозуміння допитуваний не пропускає загрози для себе інформацію, відфільтровуючи її. Нерозуміння має прояв на чотирьох рівнях: фонетичний (від нерозуміння окремих слів до всього тексту), семантичний (визначається багатозначністю багатьох уживаних слідчим слів), стилістичний (обумовлюється порушенням граматики, стилю, співвідношенням між формою та змістом висловлення), логічний (обумовлюється протиріччям аргументів та доводів (доказів) слідчого і правил логіки допитуваного).

З метою подолання протидії розслідуванню допитуваної особи необхідно використовувати тактичні прийоми подолання бар'єрів контрсугестії [13, с. 158-160]. Для *подолання бар'єра нерозуміння* на фонетичному рівні необхідно обирати фізичні характеристики комунікації – темп і швидкість мови, якість дикції, вимову тощо залежно від індивідуальних особливостей і стану допитуваного, з урахуванням ситуації спілкування. На семантичному рівні – слідчий має знати не тільки злочинний жаргон, різні сленги (вуличний, професійний тощо), але володіти знаннями у галузі професійних знань допитуваного (в економічній, політичній, релігійній та інших сферах життєдіяльності). На стилістичному рівні необхідно вміти правильно структурувати передані повідомлення, при цьому використовувати ту логіку, що є ближчою конкретній допитуваній особі.

Величезне значення для подолання нерозуміння допитуваного є участь у допиті фахівців, зокрема перекладача. Від умілих дій фахівців у ході слідчих дій залежить не тільки ефективність і результативність останніх, але й можливість виявлення, а відповідно і припинення фактів протидії розслідуванню [18, с. 105].

Однак не тільки підбір, але й участь при допиті фахівців, зокрема перекладача, мають проходити під чітким контролем слідчого. Значну допомогу в цьому може надати використання в ході допиту звуко-, відеозапису, які у даному випадку застосовуються для попередження можливості переговорів між допитуваною особою і перекладачем мовою, якою не володіє слідчий, тому що перекладач з тих або інших причин (підкуп, шантаж, погрози з боку зацікавлених осіб) може бути зацікавлений у результатах допиту. Через це ж перекладач може перекрутити

справжній зміст інформації, одержуваної від допитуваної особи. Надалі звуко-, відеозапис допиту дозволить перевірити, наскільки правильно був здійснений переклад. Крім цього, можуть мати місце випадки, коли допитуваний стверджує, що показання, відображені у протоколі допиту, він не давав, посилаючись на неправильний переклад. Зазначені засоби допоможуть спростувати подібні твердження [18, с. 147].

Для подолання пасивної протидії слідчому необхідно перетворити допитуваного з мовчазного на слухаючого, що можна здійснити за допомогою змістовних і незмістовних засобів: підвищення голосу, акцентування (збільшення значущості переданого словами повідомлення); переформулювання вже сказаного; наочності й образності переданої інформації.

Подолання бар'єра авторитету. Від рівня авторитету слідчого залежить рівень довіри до нього допитуваного, без авторитету допитуваний не сприймає вплив слідчого, що чиниться на нього. Допитувані, особливо обвинувачуваний і підозрюваний, авторитет слідчого визначають за такими показниками, як компетентність, повноваження, надійність і об'єктивність [13, с. 159].

Окрему увагу при проведенні допиту в аналізованій ситуації слід приділити фіксації результатів слідчої дії. Фіксація показань з використанням засобів криміналістичної техніки дозволить не тільки підсилити їх доказове значення, але й сприятиме більш активному протистоянню потерпілого або свідка умовлянням зацікавлених осіб змінити їх. Крім того, зафіксовані за допомогою технічних засобів показання, наприклад разом з оперативно-розшуковими матеріалами (що містять дані про факти впливу), допоможуть у ході розслідування правильно оцінити подальші і виявити змінені показання [18, с. 119].

Застосування звуко-, відеозапису при проведенні допиту дозволить виявити різні акти протидії осіб, що беруть участь при цьому. Це стосується й отримання і подальшого аналізу за допомогою залучення фахівця невербальної інформації, що виходить від учасників допиту, у тому числі і від захисника (подача сигналів один одному, психічний тиск на учасників тощо). У зв'язку з цим слідчий на підготовчому етапі допиту (як і при проведенні інших слідчих дій) повинен продумати найбільш вигідну йому схему розміщення учасників під час проведення слідчої дії і порядок її проведення. Зафіксовані слідчим спроби протидії безпосередньо під час проведення допиту повинні обов'язково бути відображені ним у протоколі (звуко-, відеозапис послужить доказом).

Крім того, застосування в ході допиту звуко-, відеозйомки дасть можливість відмовитися в необхідних випадках (наприклад, при загрозі особистій безпеці) від присутності допитуваної особи при проведенні таких слідчих дій і у судовому засіданні. Перш за все, це стосується необхідності забезпечення безпеки учасників кримінального процесу. Так, 10.02.2005 р. у м. Армянськ під час перерви судового розгляду однієї з кримінальних справ громадський захисник підсудного (його брат) нама-

гався вчинити напад та погрожував застосуванням насильства оперуповноваженому карного розшуку Армянського МВ, який давав свідчення у справі [19].

Висновок. При підготовці та під час проведення допиту, як й інших слідчих дій, в аналізованій ситуації слідчий зобов'язаний ужити заходів забезпечення безпеки осіб, що беруть в них участь. Це стосується як окремих учасників допиту (присутність конвоїра в кабінеті або в безпосередній близькості; розміщення допитуваного на безпечній відстані від інших учасників; видалення з кабінету предметів, які допитуваний може використовувати як зброя нападу), так і заходів, спрямованих на безпечне проведення цієї слідчої дії в цілому (вибір відповідного місця проведення допиту, зокрема кабінету, у якому на вікнах є ґрати, будівля правоохоронного органу, що забезпечує найбільшу безпеку, тощо).

Так, при проведенні у кабінеті слідчого допиту по одній з кримінальних справ підозрюваний вчинив напад на слідчого, у результаті чого спричинив йому тілесні ушкодження: поріз пальця лівої кисті, забій грудної клітини, перелом 10-го ребра та ін. [20]. В іншому випадку дії протидіючих осіб були більш рішучі. Так, у 1999 р. у м. Сімферополь члени однієї з ОЗГ з метою вчинення диверсії зробили постріл з гранатомету РПГ-7 по будівлі прокуратури одного з районів міста, але влучили у стіну сусідньої будівлі [21]. Крім того, при допиті підозрюваного (особи чоловічої статі) слідчим-жінкою у службовому кабінеті, який знаходився на четвертому поверсі, злодій відштовхнув слідчого та вистрибнув з вікна [22].

Бібліографічні посилання

1. Кузмічов В. С. Криміналістика : навч. посіб. / В. С. Кузмічов, Г. І. Прокопенко ; за заг. ред. В. Г. Гончаренка, Є. М. Моїсеєва. – К., 2001.
2. Бахін В. П. Тактика допиту / В. П. Бахін, В. К. Весельський. – К., 1997.
3. Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. К. Весельський. – К., 1999.
4. Журавель В. А. Допрос потерпевшего и использование его показаний для построения методики расследования отдельных видов преступлений : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. А. Журавель. – Х., 1983.
5. Доспулов Г. Г. Психология допроса на предварительном следствии / Г. Г. Доспулов. – М., 1976.
6. Васильев А. Н. Тактика допроса при расследовании преступлений / А. Н. Васильев, Л. М. Карнеева. – М., 1972.
7. Шепитько В. Ю. Допрос несовершеннолетних: психология и тактика : дис. ... канд. юрид. наук / Шепитько В. Ю. – Х., 1990.
8. Быховский И. Е. Допустимость тактических приемов при допросе : учебное пособие / Быховский И. Е., Глазырин Ф. В., Питерцев С. К. – Волгоград, 1989.
9. Волобуев А. Ф. Тактика допиту : лекція / Волобуев А. Ф. – Х., 1997.
10. Гримак Л. В. Психологические методы активизации памяти свидетелей и потерпевших: методич. пособ. / Л. В. Гримак, А. И. Скрышников. – М., 1997.
11. Зорин Г. А. Руководство по тактике допроса : учебно-практич. пособ. / Зорин Г. А. – М., 2001.
12. Криміналістика : підруч. для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / Глібко В. М., Дудніков А. Л., Журавель В. А. та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. – К., 2001.

13. Мартыненко Р. Г. Коммуникативное противодействие расследованию: способы, выявление, преодоление : дис. ... канд. юрид. наук. – Краснодар, 2004.
14. Дулов А. В. Тактические операции при расследовании преступлений / Дулов А. В. – Минск, 1979.
15. Кирсанов З. И. Роль криминалистических методов и средств в борьбе с противодействием выявлению и раскрытию преступлений / З. И. Кирсанов // Организованное противодействие раскрытию и расследованию преступлений и меры его нейтрализации. – М., 1997.
16. Волобуев А. Ф. Следственная тактика и ее взаимосвязь с методикой расследования преступлений : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А. Ф. Волобуев. – Х., 1984.
17. Юридическая психология: терминологический словарь / сост. А. М. Бандурка, В. С. Венедиктов, А. В. Тимченко, В. Е. Христенко, В. Б. Калиновский ; под ред. А. М. Бандурки. – Х., 2005.
18. Федоренко А. Ю. Криминалистическая техника в предупреждении и пресечении противодействия раскрытию и расследованию преступлений: дис. ... канд. юрид. наук / Федоренко Андрей Юрьевич. – М., 2001.
19. Архів Армянського МВ. ЖРЗПЗ № 163 від 10.02.2005 р.
20. Архів Судацького МВ. Кримінальна справа № 10805200072 (ЖРЗПЗ № 617 від 18.04.2008 р.)
21. Архів Київського РВ м. Сімферополь. ЖРЗПЗ № 163 від 08.01.2009 р.
22. Архів Бахчисарайського РВ АР Крим. ЖРЗПЗ № 204 від 13.02.2008 р.

Надійшла до редакції 23.04.2012

О.О. Деревягін

кандидат юридичних наук

(Донецький юридичний інститут МВС України)

УДК 343.93 (277.75)

СУЧАСНИЙ СТАН ОПЕРАТИВНОЇ ОБСТАНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БОРОТЬБИ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ МВС ЗІ ЗЛОЧИНАМИ МАЙНОВОЇ СПРЯМОВАНОСТІ, ЗОКРЕМА НАСИЛЬНИЦЬКОГО ХАРАКТЕРУ

Досліджено сучасний стан боротьби зі злочинами майнової спрямованості, зокрема насильницького характеру, оперативними підрозділами МВС. Надано рекомендації стосовно напрямів удосконалення діяльності оперативних підрозділів щодо протидії насильницьким злочинам.

Ключеві слова: оперативна обстановка, попередження злочинності, розкриття злочинів, протидія, програма профілактики, аналіз сучасного стану.

Исследуется современное состояние борьбы с имущественными преступлениями, в частности насильственного характера, оперативными подразделениями МВД. Даются рекомендации относительно направлений совершенствования деятельности оперативных подразделений в противодействии насильственным преступлениям.

Ключевые слова: оперативная обстановка, предупреждение преступности, раскрываемость преступлений, противодействие, программа профилактики, анализ современного состояния.